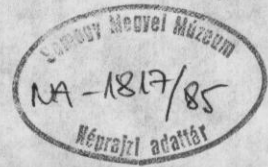

ELHANGZOT:
KEZTTEL, 1985. 08. 22.
D-DT. NÉPMŰV. NAPOK

NÉPMŰVÉSZET ÉS IDEGENFORGALOM

Népművészet fogalomköre

Tágabb értelemben minden ugynevezett népművészeti ágazat /népköltészet, népzene, néptánc, diszitó-művészetek, népviselet/ gyűjtőfogalomszerű megnevezése.

Szűkebb értelemben /használt tárgyak művészi igényű megfogalmazása, megformálása.

Történetileg kialakult és változó fogalomköre, valamint tárgyköre, hagyományos élettere, tradicionális kapcsolatai, nem áru-jellege, ajándék-funkciója, majd - ismét csak történetileg kialakult - áru-jellege.

Nem azonosítható a diszitó-művészet /Magyarság Néprajza/ megjelenéssel, miután a népművészetnek a diszitó mellett ábrázoló ága - irányultsága is van.

Már itt hangsúlyozni kell, hogy a tárgyak esztétikai megítélése szempontjából egyáltalán nem csak azok készítése, hanem készítésük sok egyéb mozzanata is nagyon fontos.

Soha sem hallotta a néprajzkutató a paraszttól, hogy valamely tárgy "népművészeti, vagy "nem népművészeti". Vagyis a parasztek egykori tárgyi világában nem voltak "műalkotások", amint az a földközi tenger mellé és Európa uralkodó társadalmi rétegeinek, osztályainak körében az ókor óta folyamatos. A paraszti tárgyvilágban ugyanis minden egyes tárgynak van - pozitív, negatív, vagy semleges - esztétikai szerepe is. Ez az esztétikai funkció azonban történelmileg, társadalom-, gazdaság- és művelődéstörténetileg meghatározható és tárgytípusonként - alkalmasint egyes darabonként - eltérő.

A közvélemény és szaktudományunk mégis elsősorban azokat az eszközöket sorolja a népművészet fogalomkörébe, amelyek vélt vagy

valós /ismert / esztétikai funkciója valamilyen oknál fogva megnőtt a célszerűség, a speciális használat rovására. Ezek általában - idővel - a mindennapi használatból sajátos okok folytán kivont, becsben tartott és így a használati eszközöknél hosszabb életű, általában diszitással ellátott eszközök.

Mondhatjuk, hogy olyan tárgyak, amelyeket a paraszti társadalomban /de nemcsak abban/ az egyén - legalább egy kicsit - a közösség szeme elé kíván kitenni. /Hangsúlyozzuk, hogy ez még nem feltétlenül státusz-szimbólum! / Ennek oka részben az is, hogy a tárgyak típusaikban legfeljebb átmenetileg mutatnak bizonyos statikusságot - leszámítva bizonyos szerelemi ajándékokat.

A népművészet "élettere":

Szükséges a népművészet fogalmának társadalomtörténeti körülhatárolása is, ha végső soron annak idegenforgalmi vonatkozásairól, kapcsolatairól szólnunk.

A nép fogalmával itt - hely is idő híján - nem foglalkozunk, annak értelmezését a Magyar Néprajzi Lexikon III. kötet 711. lap /Kósa László/ megfogalmazásával azonosított értelemben alkalmazom. Hazánkban a szélesebb értelemben fogalmazott népművészetet a tágan értelmezett parasztsághoz kötjük, amelybe birtokos paraszttól mezővárosi civisig, falusi kézművest és iparost éppen-ugy beleértünk, mint házatlan zsellért, vagy uradalmi cselédet. Ezek a társadalmi csoportok legalább olymértékben meghatározói a népművészetnek, mint az alkotó folyamatban éppen és aktívan résztvevő, hiszen - csunya szóval - "fogyasztói", másfelől - adott történelmi szituációban - transzformátori, átörökítői, ám ugyanugy kritikusaik, alkalmasint elutasítói ennek. Ilyen formán pedig nem rekeszthető ki a népművészet fogalomköréből a gyárak készitette, bolthálózatok

sokasága kínálta áruk, alap- és nyersanyagok tömegesen /leginkább a népviseletre igaz ez/, ahogy a céhes és ipartestületi mesterek készítményei sem, sőt bizonyos értelemben idevágna a nyomdaipar főként mult századi tömegtermékei, azok alkalmazása, felhasználása, transzformálása, értelmezése és variánsai is.

A népművészet tehát a parasztság "művészeteként" adott társadalmi osztályokban mobilizált társadalmi réteg /ek/ "művészete";

Az emberi társadalom azonban összetett, kapcsolat- és vonatkozási rendszerében minden irányban, ugyan bármilyen előjellel, mégis valamennyi tagjára kiterjed, valahogyan mindannyiunkkal kapcsolatban érvényesül.

A parasztság kulturája - annak részeként pedig a népművészet - és a társadalom mindenkor egyéb osztályainak kulturája között mindig és folyamatosan van valamiféle - általában pedig többirányú - kapcsolódási rend.

Magától értetődő, hogy e kapcsolat mindig adott történelmi szituáció, valamint földrajzi, politikai, ideológiai, gazdasági, kulturális, stb... környezet, pillanat és folyamatok, függvényes /természetesen olykor oka, épp így következménye is./

Azt talán külön magyarázkodás, indoklás nélkül elfogadhatjuk, hogy a népművészet sajátos társadalmi és történeti alakulat. Olyan sajátos képződmény, amely egyfajta egységes/eb/, mondjuk így: közös/égi/ islést, világszemléletet vetítő-leképező művészetből vált ki, a társadalmak eltérő fejlettségi fokán. E különválás az egész civilizált világban megtörtént. Talán azon sem vitatkozunk, hogy az ugynevezett "magas művészet"-től való függése, kapcsolata azzal, történetileg és teritoriálisan eltérő intenzitással ugyan, ám sohasem szűnik meg.

Magyar Népművészet - tradicionális jelenség

Hazánkban a honfoglalásra következő Árpád-kor telepeinek eddig ismert lelet-anyaga még semmiféle "népművészeti" elkülönültségről nem árulkodik. Veremfalum házaikból kiásott tárgyi emlékei /többségük kerámia/ a korabeli román puritán, mértanisan ornamentikájába abszolút mértékben beleillenek. Ugyanez a lelet-anyag arra is rávilágít, hogy - mindezőta egyfolytában - már ekkor sem volt minden tekintetben önellátó a vidéki lakosság: főleg a háztartásban használt kerámiát szerezte be története során mindig specialista iparosoktól. Ebben a tekintetben az itt korábban megtelepült iparos-szakemberek szolgálták ki. Ugyanakkor a magyar falusi gyakorlatban megőrződhetett számos a honfoglalást megelőzően ismert, a sztyeppei vándorlás időszakából átörökitett diszitmény, amelyen pl. a sokáig eleven kéregdiszítés.

Mátyás korára emelkedett a gazdasági, és kulturális fejlettség, a vidéki lakosság körében is. A megsaporodott és diszesebbé vált, méretében általában megnövekedett kerámia mellett az ország Központi Népterületén megjelent, majd a XVI. századtól, általánossá vált a szemeskályha használata. E csempék nivességéből és széleskörű variációiból - de közvetve - a ffaragás fellendülésére következtethetünk, hisz a csempék zömét, különösen a mértanisan készítettet, faducokkal készítették. A XIV-XV. századtól nyomonkövethető, a parasztóktól rabolt házivászon /abrosz, kendő, lepedő/ zöme alkalmi szerepű, amit veszélyben ládástul eltették gazdájuk /a láda a 1300-as évektől általános a hazai parasztság körében/.

Általában a XV. századi parasztek tulajdonában szóttéseket, himzéseket, egy családnál egy-két abroszt említenek, a leltárak, vagy a jegyzőkönyvek.

Igy a Somogy megyei egykori Bércfalubeli Bika Jánostól /jobbágyl a XV. század közepén két darab arany- és selyemfonallal himzett abroszt, valamint nyolc himzett és szőttös kendőt raboltak el.

/Figyelembe méltó, hogy az idei országos népművészeti kiállításon Nyiregyházán a himzés-kategória nagydíját egy hasonló anyagu himzéssel éppen egy somogyi himzőasszony - Koszter Józsefné, a népművészet mestere - kapta/!

Am - mint minden prosperitásban - a hazai felvirágzásban is megkezdődik a jobbágyl életmódjának az uralkodó osztály életnivó emelkedéséhez viszonyított jelentősmértű differenciálódása.

Bizonyos XV. századi forrásaink immár kifejezetten paraszti vevőkör igénye- izlése szerint előállított árukról beszélnek /"egypár bocskor a parasztnak, ahogy ők mondják..."/ . Ekkor már jelentős készéssel érkezik a falusi kultúra palettájára sok olyan minta, amely akár egy évszázaddal korábban jelent meg az uralkodó osztálynál /pl. a virágtó, amely stilizált ötvösmunkákon az uralkodó osztálynál már a korai XV. században divatos és a parasztnaknál csak a XVI. század közepétől jelenik meg kevés számú színes mázas tálon, amelyek akasztólyuka már lakásdíszítő szerepre is utal./

A Dózsa féle parasztháboru majd a 150 éves török uralom a parasztság elmaradásához, az uralkodó osztály és a parasztság művészi izlésének, lehetőségeinek egymástól való drasztikus eltávolodásához vezetett. Mindez az "önálló népművészet" kialakulását siettette.

A XVII. századtól - első és legpregnánsabb példaként - a lőpor-tartó szarukon jelentkezik egy olyan ~~szar~~ geometrikus, régies

ornamentika tradícióján kifejlődött diszitményen, amely már szembenáll ugyane tárgy korabeli főuri /cimeres-feliratos/ megjelenítésével. Ugyanennek a korszaknak a geometrikus diszitmények mellett már a virágdisz is általánosan használt motivuma, Ezt mutatja XVII. századi nyugat-dunántuli elterjedése falusi écs munkán.

"Népművészetnek tituálható alkotások tömegesen mégis inkább csak a XVIII. századból maradtak ránk. Ezek zöme paraszti, céhes, vagy háziipari készítmény. Élettere, vásárlóköre azonban már jelentősebb mértékben korlátozódik a parasztságra és csak parciálisan a nemességre.

A XVIII. századra, a török után újraindult és gyorsan differenciálódott társadalmi berendezkedéssel megtörtént a népművészet önállósá válása, annak szinte minden műfajában. Ugyancsak szakosodott az iparok egy része is, amennyiben a paraszti vevők számára történő termelésre álltak rá a céhes, sok helyen a céh-szervezetben nem vagy csak vegyes céhbe tartozó iparosok.

Mivel ezek többsége mezővárosokban dolgozott, a népművészet elkülönülésének korszakától kezdve e mezővárosok, városok váltak legfontosabb típus- és stílus-alkító központjaivá.

Ahogy a korabeli főnemesség és városi nagypolgárság számára nem készíthetett az iparos akármit - hiszen a tárgyak megformálásának és mintázásának előképe a nyugati, főleg a pécsi, kisebb részben a párizsi mintabolt - ugyanugy nem készített akármit a falusi, mezővárosi vevőkör ellátására specializálódott iparos. Bár ezek többsége is megjárta Nyugat-Európát vándorlása során, mégis a hazai mezővárosi, falusi társadalmi struktúra történeti fejlődés és mindenkor kulturális nivó alapvetően behatárolta lehetőségeit.

A sajátos Közép-Kelet-Európai-"nagy részét Magyarországra is érvényes-
városi, mezővárosi társadalmi struktúra, jólismert, alig mutat közös
vonást Nyugat-Európa korabeli városi polgárságával. Így tehát a
specializált hazai iparosság kétfelől is korlátokkal küzdött,
ami a tárgyak megformálását és díszítését illeti.

Az így kialakult műhelyek általában kisebb körzeteket láttak el,
így a helyi díszítő-stilusok viszonylag gyorsan elkülönültek.
Csak néhány kivétel /mint a komáromi butor/ terjedt el nagyobb a
területen. Az ur-bérrendezést követően, vagyis a XVIII. század
végétől a parasztság gazdasági helyzete átmenetileg jelentősen javult,
így sajátosan megnőtt kereslete az ugynevezett "népművészeti" tárgyak
iránt. Ebben a korban jönnek létre a parasztházak tiszta szobái,
és ebből a korból maradtak ránk az első feliratokban névvel /tulaj-
donos, készítettő, készítő/ megjelölt, művészi díszítésű ajándék-
tárgyak /faragott mángorló, Viszák, Vas-megye: "A no 1767. cináltó
Lud Ferenc", ismerünk azonban ugyane korból székelyföldi példákat is.

Népművészeti tárgy - ajándék és áru

Az itt igencsak vázlatosan ismertetett hosszú kialakulási időszakot
követően a múlt század elején érkezett el népművészetünk virágkoraiba.
Sajátosan összefonódik a reform-korral,; a kettő lehetséges kapcsola-
ta még vizsgálatra szorul. Minden esetre a parasztek számára
Magyarországon ebben az időben készült dísz tárgyak jelentős részét
specialisták /pl. pásztor/ vagy iparosok készítették. Új tárgyformáló
műfajok születtek mint pl. a cifraszűr készítése. Bizonyos értelemben
egyfelől az ekkor készült tárgyak többsége egyfajta nemzeti hovatartozás
kifejezője, emellett helyi- teritoriális hovatartozást is jelölhet,
ha másként nem, szövegével, feliratával.

Másfelől - különösen az új tárgytipusok megjelenése és használata - alkalmas, uszgyak vagy alkalmassá vált egyfajta, a helyi hierarhiában elfoglalt hely és szerep, jelentőség kifejezésére. Sajátos, bizonyos gazdaságtörténeti értelemben tehát áruvá vált a "népművészeti" tárgy.

Különösen a XIX. század elején önállóvá vált pásztorművészet /e fogalmat mint tudjuk Herman Ottó akasztotta e mesterségre/ továbbfejlődésében és átalakulásában játszott jelentős szerepet a köznapivá vált hazai nyomdászat. A ponyva-füzetek főszereplői, főhősei, a betyártrtörténetek menyecskéi, zenészei és szegénylegényei így kerültek j a hazai pásztor-faragás sajátos, egyéni kifejezés-módjának középpontjába.

Igen jelentős helyet és szerepet tölt be e korzak diszitett "értékesebb" tárgyainak "funkciójában" szerelmi ajándékok sora, amelyeket a XIX. század első felétől már ugyancsak jobbára specialisták készítettek, és csak a legszegényebbek vagy a legügyesebbek fabrikáltak, szóttek maguk. A szerelmi ajándékok történeti és funkcionális /át/ alakulását nem részletezzük. Erre vonatkozóan mind enben a Magyar Néprajzi Lexikon V.kötet 10-14. oldalának /K.Csilléry Ilona Klára-Györgyi Erzsébet/ szövege, meghatározása irányadó.

A század derekától kezdődően a "népművészeti tárgyak" sorsa sajátosan két irányba fejlődött. A jobbágyfaluk jelentős hányada továbbra is igényelte az un. népművészetet, hiszen - gazdasági erőtlenségénél fogva - igazából és nagyobb mértékben csak most jutott hozzá.

Ezzel szemben a kedvező gazdasági és kereskedelmi adottságu városok és mezővárosok, valamint környékük lakosságának egyre inkább a "népművészeti" igény elhalása figyelhető meg. Sajátos átalakulásról van szó, hiszen elsősorban a tárgyak "hagyományos" módon ki történt megformálása iránt csappant meg a kereslet, vagy tultzott - a hatóságok által általában mindenütt tiltott - sziv cifrázkodásba csapott át. A hazai kezdődő kapitalizmus, a gazdasági és társadalmi differenciálódás elsősorban a gazdaságilag megerősödött területeken uralkodóvá tette a hazai, sok esetben az intenzívvé váló kereskedelem által importált nyugati gyári anyagok használatát. Ezek egymásmellé állítása, mondhatjuk így használata azonban sokkal inkább paraszti, mint polgári örökséget tükröz. Ebben az értelemben tehát - a gazdasági felvirágzás területein - különösen a viseletben, ám a k diszitett művészet más műfajaiban is átalakul az - immár - áruhoz való viszony.

A mult század végére a parasztság általános gazdasági visszaesésében kulturális elzártságának fokozódásában, bizonyos értelemben pedig e kulturális elzártság felszámolódásában, valamint a gyáripari készítmények olcsóbbá válásával és nagymértékű, tömeges falusi boltokba áramlásával megindult a hazai népművészet elpusztulása. A szegényebb, a népművészethez - gazdasági, kulturális és társadalmi elszigeteltség miatt ragaszkodó területek mindinkább visszamaradtak és csak kivételesen alakítottak ki, ugyan esztétikai értelemben zsákutcás, fejlődőképes stílusokat /pl. turai himzés/.

E század végén került sor - részben épp a Magyarországi Néprajzi Társaság megalakulásával - a népművészet, a háziipar felfedezésére, gyűjtésére és kereskedelmi kiaknázására /jelentős szerepe van ebben a mult század végéről intenzívvé váló európai ipari kiállításoknak, amelyeken egyre inkább kifejezésre jutott bizonyos

- sok esetben kevésbé vagy akkor még alig ismert - "nemzeti" jelleg, sajátosság hangsúlyozása/.

Jólismert nyugat-magyarországi példa a Velemér-völgyi fazekasság századvégi és század-eleji átalakulása. Ennek fényében érthető meg hogyan változik a népművészeti igényű, "tradicionális" tárgyak formálásának immár városi - bizonyos mértékig idegenforgalmi - igényű célú, kereskedelmi orientáltságú kiaknázása. Mindez - természetesen - visszahat a készítés folyamatára, és végső soron az un. népi iparművészet kialakulásának kezdetéhez vezet /idős. Kapoli Antal, Kisjankó Bori, stb.../.

Az un. paraszst-stilus tehát, amely a XX. század fordulójától már nem öröklődik, és nem az egyén mint készítő, hanem a gyár és a város - kereskedelmi - irányultságú és ízlésű világa felé orientálódik, 1945-ben veszíti el véglegesen tradicionális társadalmi alagát: a hagyományos értelemben vett parasztságot. Ezak Tekinthejtük ezt úgy, mint - az itt vázolt folyamat értelmében "hagyományos"-nak mondott" népművészet lezárását. Ettől kezdve lényegében népművészeti tevékenység - annak bármiféle tradicionális értelmében - csak kivételosen létezik.

Rövid történeti áttekintésünk elején már szó volt róla, hogy bizonyos létrehozott tárgyak esztétikai megítélése szempontjából egyáltalán nemcsak azok készítése, hanem készítésük sok egyéb mozzanata is nagyon fontos.

Az itt vázolt történetileg alakult, társadalom- és művelődéstörténetileg sokirányuan meghatározott, befolyásolt folyamatnak, amelyben az un. "népművészet" létezett - hitelesen kimutatható - ma csupán

egyik feltétele adott, az is jobbára csak alkalmasint hitelesen: a tárgyak létrehozásának, készítésének szakadatlansága. Jószereével teljesen hiányzik az a ~~xpx~~ receptorközeg, amelynek történetileg kialakult és megalapozott igény- valamint izlésvilága volna a ma tradicionális "tárgyi kulturánként" kínált népművészet tudatos vállalása, esztétikai és - legalább áttételes értelmű - elfogadása. Nem készít fel erre sem az iskola, sem más bevált ön- és továbbképzési rendszerünkben elfogadott forma. Az a néhány kivétel, amely - mint a táncházi mozgalom - sokkal inkább fiatalok, egyéni lelkesedés- és úgyszereteten áll, vagy bukik, mintsem nemzeti kultúránk öntudatunkézen keresztül pedig tradícióink nagyvilágbeli tudatos vállalását hivatott prezentálni, legfeljebb tisztességes példa lehet hazai hagyományaink szerint alkotó művészeink, mestereink számára.

Jól ismerjük mindannyian azokat a törekvéseket, - és most ne minősítsük ezeket - amelyek arra irányulnak, hogy egy-egy táj, ipari vállalat termékeit "eladhatóvá tegyék", a közérdek huskiállításaitól a külföldi ipari bemutatókig. Mondhatjuk ezt is - különösen az utóbbit - tradicionális történelmi folyamatnak, hiszen az 1870-es évek óta nem volt ez ismeretlen a hazai gyakorlatban sem. Mégis, amennyiben népművészeti, hagyományos kulturánk márka-jelző szerepét történelmi folyamatból kiemelt, összefüggéseiből elszakadt tárgyakkal kívánjuk eladhatóvá vagy csak reprezentatívabbá tenni, nem síxx ártana legalább elvben a népművészet lehetséges és kívánatos "életterét" /melyről itt is szó esett/ nagy figyelembe venni.

Jelenlegi népművészeti áru kínálatunkból még az idegenforgalmilag kiemelkedő jelentőségű helyeken is hiányzik az a fajta, történetileg valamint kereskedelmileg is indokolt áruválaszték, hiányoznak azok a tárgyak, tárgyi együttesek, amelyek valóban reprezentánsai lehetnek egy tradicionális kulturának és - mint pl. a finna üveg-
vészet - megújítói, megalapozói lehetnek annak az identitás-tudat kifejezésnek, amely valóban - történetileg is - hiteles helyhez kötheti mindennapi gondolkodásunkat.

Ezek a tárgyak pedig jelenleg a hazai muzeumokban fekszenek.

_____
Winkler Ferenc
Néprajzi Osztályvezető

